

ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ЗА ПРОВЕДЕННЯМ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

КРАВЧЕНКО О.Є. - аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ
УДК 343.131

В статті досліджуються можливості прокурорського надзора за використанням технічних засобів, як найбільш востребованих інноваційних розробок в боротьбі з преступністю. Предлагается авторское определение понятия технических средств, применяемых в уголовном производстве. На основании анализа научных взглядов, также уголовного процессуального законодательства, предоставляются предложения по изменению действующего законодательства, которые необходимы для повышения эффективности использования технических средств в уголовном процессе.

Ключові слова: *технічні засоби, науково-технічні засоби, фіксація доказової інформації, боротьба зі злочинністю, правоохоронні органи, кримінальне правопорушення, оперативно-технічні засоби.*

В останні роки впровадження в повсякденну практику правоохоронних органів значної кількості технічних засобів різного призначення прискорилося настільки, що чинне законодавство не встигає адаптуватися до постійно мінливих умов, за рахунок чого утруднюється використання інноваційних розробок у боротьбі зі злочинністю. Тим часом ефективна робота з розкриття та розслідування злочинів без законодавчої підтримки застосування нових технічних засобів практично неможлива. Недостатність, суперечливість, а іноді і відсутність правової бази використання технічних засобів у сфері кримінального судочинства призводить до виникнення правових і процесуальних про-

блем, які суттєво впливають на якість проведення слідчих дій, розгляду кримінального провадження у суді, і тим самим порушуються права та свободи громадян.

Прокурорський нагляд відіграє важливу роль у поліпшенні захисту інтересів держави та прав громадян, тому вивчення особливостей прокурорського нагляду є однією з ключових завдань сучасної української юридичної науки.

Прокурорський нагляд – це особливий вид державної діяльності, здійснюваної спеціально уповноваженими державними органами або посадовими особами – Генеральним прокурором України та підпорядкованими йому прокурорами – у межах їх компетенції та наданих повноважень, визначених Конституцією України, Законом України «Про прокуратуру» та іншими нормативно-правовими актами, спрямований на утвердження верховенства закону і зміцненню правопорядку в державі.

Виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину. Кодексом втілюється концептуальне положення про процесуальне керівництво прокурором усім досудовим провадженням, у тому числі й проведенням негласних слідчих (розшукових) дій, з його початку до завершення.

Так, прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва, уповноважений доручати

слідчому, органу досудового розслідування, відповідним оперативним підрозділам проведення у встановлений прокурором строк негласних слідчих (розшукових) дій, давати вказівки щодо їх проведення (ст. 36 КПК України).

Сучасними вченими постійно вказується на необхідність більш широкого використання наукового потенціалу суспільства в кримінальному процесі.

Так, І.О. Іерусалимов, розглядаючи науково-технічний потенціал слідчої діяльності у якості сукупності матеріальних та інтелектуальних ресурсів (таких як техніка, наука, освіта та ін.), які реалізуються з метою найбільш ефективного розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень [1, с. 9], пропонує узагальнити науково-технічні досягнення і створити систему інформаційного забезпечення співробітників правоохоронних органів про досягнення науково-технічного прогресу.

О.О. Пунда, розвиваючи ідею попереднього дослідника щодо необхідності використання різноманітних технічних засобів у процесах розслідування кримінальних правопорушень, обґрунтовує необхідність закріплення за даними, одержаними в результаті застосування науково-технічних засобів у кримінальному процесі, значення джерела доказової інформації [2].

Визначаючи напрями підвищення результативності інформаційного забезпечення в стадії досудового слідства, Є.Д. Лук'янчиков доводить, що одним із них є своєчасне і повне використання сучасних можливостей і досягнень наукового і технічного прогресу. Підкреслюється, що оскільки ці досягнення використовуються у специфічній сфері пізнавальної діяльності, на законодавчому рівні мають бути чітко визначені форми, суб'єкти і порядок їх використання. Це також вимагає чіткої визначеності самих науково-технічних засобів [3, с. 18].

У дисертаційному дослідженні В.В. Бірюкова визначається роль та функція науково-технічних засобів у процесі фіксації криміналістично значимої інформації, а також можливості використання з цією метою комп'ютерних технологій [4]. На прикладі даного дослідження ми бачимо появу нових

форм фіксації та комплексне використання технічних, програмних та програмно-технічних засобів у слідчій практиці.

Підтвердженням важливості науково-технічних засобів у кримінальному процесі є також дослідження Д.Д. Бегова, у якому розглядаються сучасні технології в судовій акустиці. По-перше, у роботі визначається важливість самих засобів фіксування звукової інформації (цифрових, аналогових). По-друге, підкреслюється значення звукових сигналів, зафіксованих технічними засобами на матеріальних носіях, як джерела інформації, що має криміналістичне значення. По-третє, доводиться необхідність створення автоматизованих систем експертних досліджень на базі сучасних комп'ютерних технологій [5, с. 4-5].

У дослідженні Ю.О. Пілюкова, присвяченому проблематиці застосування інформаційних систем в експертних підрозділах, запровадження й ефективного використання нових інформаційних технологій, автоматизованих робочих місць за напрямками експертних досліджень, сучасних автоматизованих інформаційно-пошукових систем для ведення та формування криміналістичних обліків, інформаційно-аналітичного забезпечення та підготовки для них прикладних програм [6] доведено, що найбільш важливим для етапу формування інформаційного забезпечення експертних досліджень є створення логічної основи систематизації інформаційних систем, виявлення їх складових частин, визначення їх координат і субординації на горизонтальному і вертикальному рівнях відносно багаторівневої класифікаційної конструкції.

Об'єктивна необхідність застосування в кримінальному провадженні технічних засобів визначається не тільки прагненням учасників кримінального процесу спростити і прискорити процес розслідування кримінальних правопорушень, але також і властивостями останніх значно розширювати діапазон можливостей людського сприйняття.

Зокрема, В.В. Бірюковим у ході дослідження принципів фіксації зорової інформації цифровими фотокамерами було відзначено, що як теоретично, так і практично вони забезпечують досить повне й об'єктивне відо-

браження ознак об'єктів фіксації. З огляду на специфіку фіксації й контролю за зображенням у цифровій фотокамері безпосередньо в процесі фіксації можна майже на 100 відсотків гарантувати одержання якісних зображень об'єктів, що знімаються. Комп'ютерні технології дозволяють складати графічну і текстову інформацію в одному документі. При їх застосуванні стирається тимчасове розірвання в оформленні результатів фіксації [4, с. 9].

Здатність об'єктивно відображати події, що відбуваються, запам'ятовувати їх з дрібними подробицями, довгостроково зберігати і багаторазово відтворювати, робить технічні засоби найважливішим інструментом забезпечення об'єктивного розслідування справ і фактором, що сприяє дотриманню прав і свобод громадян [7, с. 2].

При вивченні проблем, пов'язаних з використанням технічних засобів у кримінальному провадженні, необхідно в першу чергу з'ясувати, що розуміється під терміном «технічні засоби» у тих випадках, коли він використовується в нормативно-правових актах, що відносяться до кримінально-процесуальної діяльності. Це одне з найважливіших питань, яке потребує вирішення, оскільки кримінальне судочинство (маючи на увазі суворе дотримання процесуальної форми) не допускає використання понять, значення яких неясне або тлумачення – неоднозначне [8, с. 123].

У нормативно-правових актах, що регламентують порядок використання технічних засобів у кримінальному провадженні, можна зустріти такі поняття, як «технічні засоби», «криміналістична техніка», «спецтехніка», «спеціальна техніка», «засоби спецтехніки по боротьбі зі злочинністю», «спеціальні засоби», «спеціальні технічні засоби», «оперативна техніка» тощо. Однак, практично кожен з них не має чіткого визначення і вказівки на те, про які саме «науково-технічні засоби» йде мова. У деяких нормативних документах одночасно використовуються два або більше з перерахованих вище термінів, частіше без відповідних коментарів і роз'яснень, що порушує логіко-смыслову структуру тексту [7, с. 3].

У чинному КПК України [9] поняття «технічний засіб» застосовується досить ши-

роко (наприклад: у статтях 27 (обов'язковість фіксування судового провадження технічними засобами), 42 (права підозрюваного на застосування технічних засобів при проведенні процесуальних дій), 56 (права потерпілого на застосування технічних засобів при проведенні процесуальних дій), 71 (права спеціаліста на користування технічними засобами), 73 (обов'язки секретаря судового засідання щодо фіксування засідання технічними засобами), 99 (визначення у якості документів носіїв інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії), 103 (форми фіксування кримінального провадження) тощо) однак його загальне визначення відсутнє.

Досить часто термін «спеціальні технічні засоби» використовується в законодавчих і нормативних актах, що відносяться до діяльності Служби безпеки України. Тут мова в основному йде про технічні засоби, які застосовуються для проведення оперативно-розшукової діяльності й призначені для негласного отримання інформації, а також у зв'язку з функціями органів Служби безпеки України щодо ліцензування не уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності фізичних і юридичних осіб, що пов'язана з розробленням, виготовленням спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку, інших засобів негласного отримання інформації, торгівлею спеціальними технічними засобами для зняття інформації з каналів зв'язку, іншими засобами негласного отримання інформації.

Ситуація, за якої термін «технічні засоби» використовується у кримінальному процесуальному законодавстві, однак його чітке визначення у нормативних актах відсутнє, є характерною не лише для України.

Так, М.В. Капустіна, досліджуючи питання процесуальної регламентації фіксації доказової інформації Україні та інших державах (Білорусь, Вірменія, Казахстан, Узбекистан, Киргизька Республіка, Росія) [10], встановила, що такого роду визначення є лише в Кримінально-процесуальних кодексах країн Центральної Азії – Казахстану, Узбекистану, Киргизії. Зокрема, в КПК Казахстану та Киргизії дається визначення поняття науково-технічних засобів, під якими

розуміються прилади, спеціальні пристосування, матеріали, що правомірно застосовуються для виявлення, фіксації, вилучення й дослідження доказів. У КПК Узбекистану в ч. 2 ст. 91 «Допоміжні засоби закріплення доказів. Додатки до протоколів» дається таке загальне визначення НТЗ – це апарати, прибори, прилади, матеріали [10, с. 109].

У Кримінально-процесуальних кодексах інших країн, що аналізувалися, терміни «науково-технічний засіб» або «технічний засіб» лише використовуються, проте їх загального визначення не запропоновано [10, с. 110].

За цих умов, слід погодитися з І.Ф. Хараберюшем, який вважає, що синонімами поняття «технічні засоби» виступають технічні, програмно-технічні, програмні засоби, пристрої, автоматизовані системи, речовини [7, с. 4].

Окремі питання використання науково-технічних засобів у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень були розглянуті авторами: В.Г. Гончаренком, В.Т. Нором, М.Є. Шумилом [11]; С.В. Ківаловим, С.В. Міщенком, В.Ю. Захарченком [12]; О.М. Бандуркою, Є.М. Блажівським, Є.П. Бурдодем [13] та іншими ученими у ході надання коментарів до відповідних статей чинного КПК України.

Існують також дослідження цілкомито присвячені даній тематиці.

Так, О.О. Пундою, за результатами дослідження можливостей використання даних, одержаних у результаті застосування науково-технічних засобів, для доказування в кримінальному процесі [2], було сформоване визначення технічних засобів у якості сукупності приладів, пристроїв, апаратури, інструментів та матеріалів, що застосовуються відповідно до закону спеціально уповноваженими особами для досягнення науково обґрунтованого результату, який сприяв би захисту прав та законних інтересів учасників кримінального процесу, повному та швидкому розкриттю кримінальних правопорушень і викриттю осіб, винних у їх вчиненні [2, с. 8]. Досліджуючи застосування науково-технічних засобів під час здійснення оперативно-розшукових заходів для доказування в кримінальному процесі, науковець вводить поняття спеціальний науково-технічний засіб, не пояснюючи значення терміну «спеціальний» і не визначаючи особливості цих засобів.

Досліджуючи питання використання оперативно-технічних засобів у протидії злочинам, що вчиняються у сфері нових інформаційних технологій, колектив авторів у складі І.Ф. Хараберюша, В.Я. Мацюка, В.А. Некрасова, О.І. Хараберюша звертає увагу на те, що виходячи із сучасних поглядів науковців в інформаційній сфері та оперативно-розшуковій діяльності та враховуючи, що за допомогою програмних та програмно-технічних засобів можливо виявити та задокументувати злочини у сфері нових інформаційних технологій, слід включити програмні та програмно-технічні засоби, які використовуються для протидії злочинам у сфері нових інформаційних технологій, до поняття «спеціальна техніка» [14, с. 31].

За цих умов цілком логічною виглядає позиція І.Ф. Хараберюша, який пропонує використовувати термін «спеціальна техніка», під яким треба розуміти сукупність технічних, програмно-технічних та програмних засобів, спеціальних пристроїв, автоматизованих систем, речовин та науково обґрунтованих способів і тактичних прийомів їх використання правоохоронними органами із суворим дотриманням принципу законності для протидії злочинності [7, с. 4].

Підсумовуючи викладене, пропонується наступне визначення технічних засобів, що застосовуються у кримінальному провадженні – це сукупність технічних, програмно-технічних та програмних засобів, спеціальних пристроїв, автоматизованих систем, речовин та науково обґрунтованих способів і тактичних прийомів їх використання, що застосовуються відповідно до закону спеціально уповноваженими особами для досягнення науково обґрунтованого результату, який сприяв би захисту прав та законних інтересів учасників кримінального процесу, повному та швидкому розкриттю кримінальних правопорушень і викриттю осіб, винних у їх вчиненні.

З урахуванням того, що проблематика правового регулювання використання технічних засобів у сфері боротьби зі злочинністю тривалий час залишалася поза увагою науки кримінального процесуального права і відповідні дослідження здебільшого проводили в аспекті криміналістичної науки, авторський аналіз окресленого кола питань

у розрізі науки кримінального процесуального права уможливив розробку пропозицій щодо удосконалення нормативно-правової бази, яка регулює відносини, пов'язані із застосуванням технічних засобів у процесі розслідування кримінальних правопорушень, і, як наслідок, підвищення ефективності використання таких засобів у практичній діяльності правоохоронних органів.

У процесі проведення негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється доказування, обов'язок якого щодо обставин, передбачених ст. 91 КПК, за винятком випадків, передбачених ч. 2 ст. 92 КПК, покладається на слідчого, прокурора. Доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Аналіз повноважень прокурора при проведенні окремих негласних слідчих (розшукових) дій свідчить, що прокурор вирішує завдання як щодо реалізації наглядової функції, спрямованої на забезпечення вимог закону і попередження можливих порушень конституційних прав і свобод громадян, так і щодо дотримання положень закону про фіксацію перебігу і результатів таких дій, збереження інформації, отриманої внаслідок їх проведення з подальшим її використанням для цілей кримінального провадження, у тому числі як докази для обвинувачення особи у вчиненні злочину під час судового розгляду.

Наприклад, тільки прокурор має право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням тяжкого або особливо тяжкого злочину, що готується або вчиняється, у формі контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину (ст. 271 КПК України).

Тобто прокурор, якщо не забороняє або не припиняє проведення негласних слідчих (розшукових) дій, фактично погоджується з обґрунтованістю їх проведення і несе відповідальність за порушення прав і законних інтересів осіб, допущених у зв'язку з їх проведенням.

Формування пропозицій щодо удосконалення чинної нормативно-правової бази має реалізовуватися на підставі детального

аналізу чинних норм законодавства з питань застосування технічних засобів у кримінальному провадженні шляхом визначення основних проблемних моментів, пов'язаних із недосконалістю положень як КПК України, так і інших законів та підзаконних актів.

Підходячи до висновків, треба відмітити наступне: основними напрямками розвитку та удосконалення чинного кримінального-процесуального законодавства у напрямі підвищення ефективності використання технічних засобів у кримінальному провадженні є:

1) удосконалення правового регулювання використання у кримінальному провадженні наявних і нових видів обліків із використанням сучасних інформаційних технологій, а саме бази даних за прізвищами; обліки невідомих трупів; безвісно зниклих осіб; обліки за даними про прикмети розшукуваних осіб і способами вчинення ними кримінальних правопорушень; за графічними і композиційними портретами розшукуваних осіб та черепом невідомих трупів з ознаками насильницької смерті; за зразками для подальших генотипоскопічних досліджень; усі види дактилоскопічних обліків і картотека для підвищення ефективності встановлення розшукуваних осіб і невідомих трупів.

2) удосконалення правового регулювання використання у кримінальному провадженні інтегрованих інформаційно-пошукових систем із можливістю віддаленого доступу, котрі могли б містити якомога більший об'єм інформації криміналістичного призначення. Розробка таких систем потребує об'єднання зусиль не лише науковців у галузі правоохоронної діяльності, але і в галузі теорії інформації, кібернетики тощо.

Література

1. Ієрусалимов І. О. Інформаційне забезпечення використання науково-технічних досягнень у розслідуванні кримінальних правопорушень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / І. О. Ієрусалимов. – К., 1998. – 16 с.

2. Пунда О. О. Використання даних, одержаних в результаті застосування науково-технічних засобів, для доказування в кри-

АНОТАЦІЯ

У статті досліджується можливість прокурорського нагляду за використанням технічних засобів, як найбільш потрібних інноваційних розробок у боротьбі зі злочинністю. Надається авторське визначення поняття технічних засобів, що застосовуються у кримінальному провадженні. На підставі аналізу наукових поглядів, також кримінального процесуального законодавства, надаються пропозиції щодо зміни чинного законодавства, які необхідні для підвищення ефективності використання технічних засобів у кримінальному процесі.

мінальному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / О. О. Пунда. – К., 2002. – 18 с.

3. Лук'янчиков Є. Д. Інформаційне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень (правові і тактико-криміналістичні аспекти): автореф. дис. ... доктора юрид. наук / Є.Д. Лук'янчиков. – К., 2005. – 18 с.

4. Бірюков В. В. Використання комп'ютерних технологій для фіксації криміналістично значимої інформації у процесі розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / В.В. Бірюков. – К., 2001. – 20 с.

5. Бегов Д. Д. Сучасні технології в судовій акустиці (проблеми автоматизації експертних досліджень): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Д. Д. Бегов. – К., 2003. – 18 с.

6. Пілюков Ю. О. Використання інформаційних систем в експертних підрозділах МВС України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Ю. О. Пілюков. – К., 2009. – 20 с.

7. Хараберюш І. Ф. Використання науково-технічних засобів у правоохоронній ді-

SUMMARY

The article explores the possibility of prosecutorial supervision over the use of technical means as the most innovative developments in the fight against crime. The author has given his definition of the technical tools, which is used in criminal proceedings. Based on the analysis of scientific views, and criminal procedural law, are proposals to change the current legislation, are required to improve efficiency in the use of technical means in criminal proceedings.

яльності / І. Ф. Хараберюш // Часопис академії адвокатури України. – 2011. – № 3. – С. 1-7.

8. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах / Б. Н. Головин, Р. О. Кобрин. – М., 1987. – 236 с.

9. 78. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. // Голос України. – 2012. – № 90– 91 (зі змінами і доповненнями).

10. Капустіна М. В. Процесуальна регламентація фіксації доказової інформації в Україні та інших державах: порівняльне дослідження / М. В. Капустіна // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – Х. : Право : ХНДІ суд. експертиз ім. М. С. Бокаріуса : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2009. – Вип. 9. – С. 108–113.

11. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012 – 1224 с.

12. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С. В. Ківалов, С. В. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Х.: Одиссей, 2013. – 1104 с.

13. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т.1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.

14. Використання оперативно-технічних засобів у протидії злочинам, що вчиняються у сфері нових інформаційних технологій / -[І.Ф. Хараберюш, В.Я. Мацюк, В.А. Некрасов, О.І. Хараберюш]. – К. : КНТ, 2007. – 196 с.